

Hazırlayan / Havva İşkan - Feyzullah Şahin

Lykia'nın Akdeniz'e Açılan Kapısı

PATARA

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

2020 Patara yılı

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI
Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü

PATARA

Lykîa'nın Akdeniz'e Açılan Kapısı

Editörler
Havva İşkan - Feyzullah Şahin

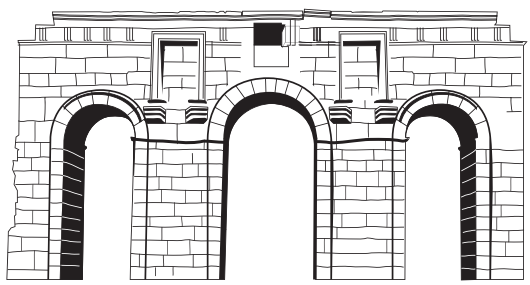

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

© KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
3683

TANITIM ESERLERİ DİZİSİ
1

ISBN: 978-975-17-4703-7

Genel ağ: www.ktb.gov.tr
e-posta: yaphaz@ktb.gov.tr

Editörler
Havva İşkan - Feyzullah Şahin

Fotoğraflar
Patara Kazı Arşivi
Mehmet Bayram
Alican Akçöl

Yapım
Sata Design
Grafik Tasarım: Enver Aydın

Baskı
Girişim Matbaacılık
Ser. No: 47852
Büyük Sanayi Samanyolu Cad. No: 35
İskitler/ANKARA
Tel: (0312) 384 22 23

Baskı Yeri ve Tarihi: Ankara, 2020 Aralık

Baskı Adedi: 2.500

İşkan, Havva – Şahin, Feyzullah

Patara Lykia'nın Akdeniz'e Açılan Kapısı / hazırlayan: Havva İşkan – Feyzullah Şahin; fotoğraflar: Patara Kazısı Arşivi, Mehmet Bayram, Alican Akçöl

1. bs. -- Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020.

160 s; renkli fotoğraflar; 27,5 cm.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü; 3683, Tanıtım Eserleri Dizisi: 1

ISBN: 978-975-17-4703-7
Kaynakça vardır.
1. PATARA ANTİK KENTİ 2. LYKİA UYGARLIĞI - AKDENİZ 3. ANTİK KENTLER - TÜRKİYE
1. İşkan, Havva- Şahin, Feyzullah
930.24056411

ÖN SÖZ

Patara… Tarihin görkeminin, coğrafyanın zarafetiyle yarıştığı kadim topraklar. Lykia medeniyetinin başkenti, dünyaya açılan kapısı. Asırların hatta bin yılların hafızası, farklı çağların, medeniyet ve kültürlerin sergi alanı. Böylesi bir zenginliği korumak, tanıtmak, anlatmak gerekiyor. İnsanlığı, ortak mirasının derinliğinde buluşturmak, bu ortaklığın farkındalık ve bilincini yaymak, gelecek kuşaklara da eksiksiz ulaştırmak hepimizin sorumluluğu. Medeniyet mirasımızın her parçası gibi Patara'yı da böyle görüyor, böyle değerlendiriyoruz.

Sayın Cumhurbaşkanımızın 2020'yi Patara Yılı ilan etmesiyle bakış açımızı paylaşmak, Patara Antik Kenti'ni, Troya ve Göbeklitepe örneklerinde olduğu gibi kültürden, sanata; bilimden spora çeşitli alanlardaki etkinliklerle tanıtmak için harekete geçtik. Titiz bir çalışmayla restore ettiğimiz Patara Antik Tiyatrosu'ndan müzikle çıktık yola; tanıtım filmleri, sanat ve spor etkinlikleri ile devam ettik. Kültür, tarih, sanat etkinlikleri olur da kitap olmaz mı? Her yıl Türkiye'nin önemli antik kentleri, ören yerleri ve kültürel miras öğeleri hakkında yayımladığımız eserlerden birinde de Patara'ya açtık sayfalarımızı.

Herkesi Patara'ya davet ederken, bu antik kentin tüm kalıntılarının, onların her birine sinmiş binlerce yıllık yaşanmışlığın geride bıraktığı zengin ruhun, gizlerinin, görkeminin, tarihi ve estetiğinin rehberini de hazırlamış olmaktan memnuniyet duyuyoruz.

Bilmek anlamayı, anlamak sahiplenmeyi, sahiplenmek korumayı beraberinde getirecektir. Ülkemizin sahip olduğu kültür ve medeniyet varlıkları için attığımız her adımda buna inanıyor, gerçekleştirdiğimiz etkinliklerden ortaya koyduğumuz eserlere bu anlayışı güçlendirmek ve yaymak için çalışıyoruz. Bu yolda katkı sunan herkese teşekkür ediyor; Patara kazısına âdeta ömrünü adamış bilim insanlarımız, kazı ve araştırma ekiplerimiz başta olmak üzere, bu eserin hayat bulmasında ve sizlerle buluşmasında emeği geçenlere şükranlarımı sunuyorum.

Mehmet Nuri Ersoy
Türkiye Cumhuriyeti
Kültür ve Turizm Bakanı

SUNUŞ

“2020 PATARA YILI”NDA BİR ANTİK KENTİ TANI(T)MAK

Patara’nın simgelerinden biri olan Kent Kapısı’na bilim ilk kez dokunduğunda, takvimler 26 Ağustos 1988’i gösteriyordu. Yedi yıllık bir izin bekleyişinin ardından bu kadim kentte kazı çalışmalarını başlatan Prof. Dr. Fahri Işık ve küçük ekibi; daha o ilk günde ne büyük bir işe başladıklarının ve ne güçlü bir azim sahibi olmaları gerektiğinin farkındaydılar. Bugün, aradan 32 yıl geçtikten sonra, yıldan yıla büyüyen bir ekiple yalnızca Patara’nın değil, Lykia’nın tarihi de yeniden yazıldıysa, işte bu, bir ekol olmuş Patara ekibinin Anadolu uygarlıklarını bütüncül olarak tarihteki doğru yerlerine koyma yolundaki çabalarının sonucudur.

Tarihçi Livius tarafından “caput gentis Lyciae”, yani Lykia Soyunun Başı/Başkenti olarak tanımlanan Patara, yüzlerce yıl süren bu statüsünün beraberinde getirdiği ve bu kitabın içeriğinde öne çıkanların tanıtıldığı çok özel bir mimari dokuya sahiptir. Lykia Birliği’nin toplantılarına da ev sahipliği yapan Meclis Binası, İmparator Nero Deniz Feneri ve Osmanlı Devleti’nin ilk telsiz telgraf istasyonu, adeta Patara’nın kentsel kimliğinin kronolojik durakları gibidir. Benzersiz topografyasının içine sokulmuş liman halici ve jeostratejik konumu, bu kenti Lykia’nın dünyaya açılan kapısı yapmıştır. Dinler Tarihi açısından merkezî bir öneme sahiptir: Hitit Tanrısı Teşup da buradadır, Homeros tarafından Lykegenes, yani Lykia Soylu olarak tanımlanan Apollon’un antik dünyadaki en önemli kehanet merkezlerinden biri de. Daha MS 3. yüzyılın ortalarında inançları nedeniyle öldürülen St. Leo ve St. Paregorius Katoliklerin, MS 20 Haziran 312’de Patara’da din şehidi olan St. Methodius ise, Ortodoksların en önemli azizlerindendir. Ve nihayet yerli bir ailenin oğlu olarak doğan, bu kentte büyüyen Pataralı St. Nikolaos, Dünya’nın Noel Babası’dır. Unutulmaması gereken bir diğer husus da limanıyla tarihin önemli süreçlerine tanıklık eden ve Kuzey Akdeniz ticaret rotalarının vazgeçilemez duraklarından olan Patara’nın, tarihi ve arkeolojik mirası yanında, başta muhteşem kumsalı ve Kumtepeleri ile carettaları olmak üzere, doğal mirasıyla da eşsiz olduğudur.

2020, Patara için çok özel bir yıl olarak kayıtlara geçmiştir. Kültür ve Turizm Bakanımız Mehmet Ersoy’un önerisi ve Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan’ın tensipleriyle Patara, 12 Şubat’ta 2020 yılının turizm teması olarak ilan edilmiştir. Kendilerine en içten şükranlarımızı sunuyoruz. Ülkemizde 13 Mart’tan itibaren başlayan Covid-19 salgını kısıtlamalarına rağmen Patara’da yoğun bir biçimde çalışılmış, etkinlikler düzenlenmiş ve tüm zamanların ziyaretçi rekoru kırılmıştır.

Patara Kazısı, 32 yıllık yolculuğunu T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Antalya Valiliği ve Akdeniz Üniversitesi ile birlikte güven içinde yürümüştür; onlarsız olmazdı, kalpten teşekkür ediyoruz. Türk Tarih Kurumu, kazımıza tahsis ettiği elemanlar ve proje ödeneği ile, çalışmalarımızın ilerlemesinin önemli faktörlerindendir; teşekkürü borç biliyoruz. Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Antalya ve Demre müzeleri, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu, Antalya Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, Kaş Kaymakamlığı ve Kaş Belediyesi de kurumsal destekleriyle her zaman yanımızda olmuşlardır; teşekkürümüz büyüktür. Sponsorluğu ile İş Bankası kazı tarihinde bir ilki gerçekleştirmiştir, teşekkür ediyoruz.

Son teşekkürümüz ise, Patara Kazısı’na yıllardır emek veren pek çok branştan bilim insanlarına, öğrencilerimize, işçilerimize ve bu kitaba donanımlı bilgilerini aktaran meslektaşlarımızadır.

Prof. Dr. Havva İşkan
Patara, 30 Kasım 2020

İÇİNDEKİLER

Ön Söz
Sunuş

Konum ve Tarih 11
Havva İşkan

Gezginlerin Gözünden Patara ve Araştırma Tarihi 23
Erkan Dündar

Tepecik Yerleşimi 29
Erkan Dündar

Kent Kapısı 37
Şevket Aktaş

Tiyatro 43
Mustafa Koçak

Meclis Binası 49
Feyzullah Şahin

Merkez Agora 55
Şevket Aktaş

Liman Caddesi 61
Şevket Aktaş

Yıkanma Kültürü ve Hamamlar 67
Serap Erkoç

Kültler ve Tapınaklar 77
Mustafa Koçak

"Denizcilerin Selameti İçin" Patara Deniz Feneri 81
Havva İşkan

Liman ve Ticaret 87
Erkan Dündar

Mezarlar 93
Fahri Işık

Su Temini ve Kent İçi Su Dağıtım Sistemleri 107
Feyzullah Şahin

Geç Antik Dönem ve Orta Çağ 117
Feyzullah Şahin

Patara Telsiz Telgraf İstasyonu 129
Diren Çakılcı
Havva İşkan

"Karanlık Dönem" Üzerinden Lykia ve Patara'da Karartılan Geçmiş 135
Fahri Işık

Kaynakça 153

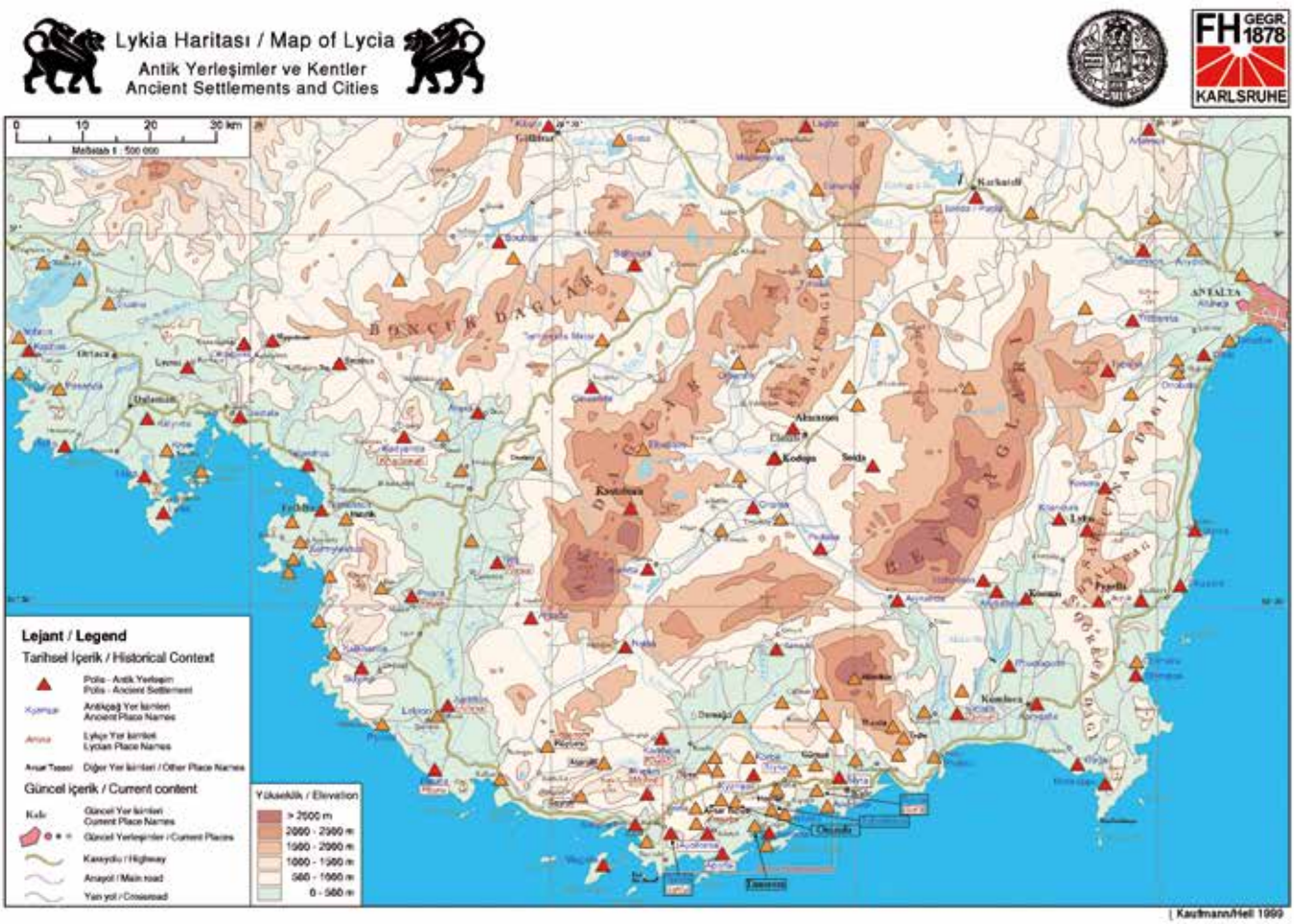

Resim 1: Lykia Haritası. Antik Yerleşimler ve Kentler

Resim 95: Eşen Nehrinin taşıdığı alüvyonlarla kapanan Patara Liman Koyu (Google Earth Fotomozaik)

LİMAN VE TİCARET

Erkan Dündar

Günümüzde Gelemiş köyünden güneye, Patara plajına kadar uzanan 1500 m uzunluğunda ve ortalama 250 m genişliğindeki sazlık görünümündeki bataklık alan, Antik Dönem'de uzun ince bir koyu barındırmaktaydı (Res. 95). Bu yoğun sazlık örtüsünün içerisinde, günümüzde görülebilen iki adet gölcük bulunmaktadır. Kuzeydeki yaklaşık 200x130 m, güneydeki ise 190x105 m ölçülerine sahiptir (Res. 96). En derin yerleri yaklaşık 5 m olan bu gölcüklerin su altındaki görüş mesafesi, parçacık haldeki organik maddeler ve tabandaki çamur nedeniyle 0,50 m civarındadır. Güneydeki gölcük batı tarafında; kuzey-güney doğrultulu, yaklaşık 175 m uzunluğa ve ortalama 50 m genişliğe sahip bir iç yarımada tarafından koyun geri kalanından ayrılır. Bu nedenle sadece kuzeyinde koya bağlantısı bulunan bu gölcük antik dönemde Patara'nın var olmasındaki en önemli etken olan antik iç limandır (Res. 97). Koyun geri kalan kısmı ise, en azından Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren bir dış liman olarak kullanılmıştır.

Patara koyu ve limanının günümüzdeki sazlık/bataklık görüntüsüne ulaşmasındaki baş etken Patara'nın yaklaşık 6 km kuzeybatısında Akdeniz'le buluşan Eşen Nehri'dir. İsmi, taşıdığı alüvyonlar nedeniyle "sarı" anlamında Hititçe "Siyanti" ve Hellence "Ksanthos" olan Eşen Nehri'nin getirmiş olduğu alüvyonlar ünlü Patara Kumsalı'nın oluşmasını sağlarken, bir yandan da Patara'nın varoluş nedeni olan koyun ağzını kapatarak limanın dolmasına neden olmuştur. Adeta bir baraj gibi antik liman koyunun girişini kapatan kumlar, antik koy ve limanın denizle bağını koparak bir lagün görünümüne kavuşmasını

Resim 96: Patara Liman Koyunda bulunan gölcükler

Resim 97:
Antik iç liman

ve bu alanda kalan su seviyesinin denizden zaman zaman 2 m'ye kadar yükselmesini beraberinde getirmiştir. Hem bu durum hem de antik limanın tabanındaki kaynak suları bataklığın şişerek, kuzeyindeki dar boğazdan ilerlemesine ve modern Gelemiş köyüne kadar sokulmasının da nedenidir. Böylece yaklaşık 1500 m uzunluğunda ve en geniş yeri yaklaşık 400 m olan üzeri sazlıklarla kaplı bir bataklık alan ortaya çıkmıştır (Res. 95).

Patara koyunun önünü keserek onun bir bataklığa dönüşmesine yol açan Eşen Nehri'nin alüvyonları, aynı zamanda Lykia'nın önemli limanlarından birisinin de gözlerden yitip gitmesine neden olmuştur. Zira Patara limanı, Ksanthos, Pinara, Sidyma ve Tlos gibi içinde Lykia Birliği'nin en büyük kentlerinden dördünü barındıran Eşen Vadisi'nin denize açılan tek kapısı olmakla da kalmaz. Aynı zamanda, örneğin MÖ 2. yüzyılda Rodoslu Epikrates'in düşündüğü gibi, kendisine sahip olunduğunda tüm Lykia kıyılarına hâkim olunacak kadar da stratejik öneme sahip bir limandır. İşte bu liman, elimizdeki Patara'ya ait güncel bilgilerle günümüzden üç bin yıl öncesinden itibaren uluslararası ticarette aktif olarak kullanılmıştır. Ancak Tlos yakınlarındaki Girmeler Mağarası'nda ele geçen Melos Adası kökenli obsidiyenler, limanın MÖ 8. binyılda bile kullanıldığına dair güçlü ipuçları vermektedir.

Patara'da yapılan çalışmalar, MÖ 9. ve 8. yüzyıldan itibaren Mısır'daki Naukratis kenti ile Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki birçok yerleşimden ithalat yapıldığını göstermiştir. Bu dönemlerde ithal edilen ürünler arasında; bir tılsım olarak kullanılan ve Mısır mavisinden (kalsiyum bakır silikat) yapılmış skarabeler (bok böcekleri), ana tanrıça figürinleri ve Kıbrıs seramikleri dikkat çekmektedir (Res. 98). Patara MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda ise yoğun olarak Batı Anadolu (İonia), Yunanistan ve Kıbrıs ile ticari ilişkilere girerek bu bölgeden özellikle figürlü seramikler ithal etmiştir (Res. 99). MÖ 5. yüzyılda, tüm Lykia Bölgesi gibi arkeolojik verilerde oldukça sessiz kalan Patara'nın MÖ 4. yüzyıldan itibaren ticari ilişkilerinin yükselişe geçtiği ve bu durumun Büyük İskender sonrasında oldukça hareketlendiği gözlemlenmiştir. Patara'nın olasılıkla Pers İmparatorluğu adına yönetime ortak olan

Resim 98: Kentte bulunan ithal Kıbrıs seramikleri

Resim 99: Attika'dan ithal siyah figürlü seramikler

Karia kökenli Hekatomnid Hanedanının MÖ *yak.* 360-334/33 yılları arasındaki yönetimi altında ticari amphoralar üreterek bölge dışına zeytinyağı ihraç ettiğini de söyleyebiliriz (Res. 100).

Lykia Bölgesi'nde bulunan *lykion* bitkisinden üretilen ve Plinius tarafından *"medicamentum Lycium"* olarak isimlendirilen kremin Patara ekonomisinde önemli bir yeri olduğu da bilinmektedir. Zira kentte yapılan çalışmalar sonunda, bu kremler için kullanıldığı bilinen küçük şişeciklerin Patara ile ilişkili olduğu görülmüştür (Res. 101). *Lykion* olarak isimlendirilen bu ürünün Akdeniz'de MÖ 4. yüzyılın ilk yarısından itibaren birçok merkezde kullanıldığının bilinmesi Patara'nın en azından Geç Klasik Dönem'den itibaren Akdeniz ticaretinde

Resim 100: Likya amphorası

bir üretici olarak da yer almış olduğunu göstermektedir.

Lykia Bölgesi'nin MS 43'te bir Roma eyaletine dönüştürülmesinin ardından Patara, Hellenistik Dönem'deki ticari bağlarının aksine, uzak üretim merkezleriyle ticari bağlar kurmaya başlamıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren, tüm Akdeniz havzasında olduğu gibi, Patara'daki buluntuların köken çeşitliliğinde de bir artış gözlemlenmiştir. Kentte bulunan çeşitli formlardaki seramikler Patara'nın bu dönemlerde Pergamon, Pitane, Ephesos, Tralleis, Tarsus, Sagalassos ve Antiokheia gibi Anadolu kentlerinin yanı sıra Kıbrıs, İtalya, Filistin, Narbonensis (Fransa), Baetica, Lusitania (İspanya ve Portekiz), Mauritania Caesariensis (Fas ve Cezayir), Tripolitania (Libya), Mısır ve Doğu Akdeniz gibi uzak bölgelerle de ticari ilişki içerisinde olduğunu göstermiştir (Res. 102). Bunların yanı sıra, MS 2. yüzyılda yaşamış olan ünlü retorik ve hiciv yazarı Samsatlı (Samosata/Adıyaman) Lukianos'un bir eserinden ise Patara'nın altın yaldızlı sandaletleriyle ünlendiğini ve bu ürünlerin ihraç edildiğini öğrenmekteyiz. Patara'nın bu dönemde kurmuş olduğu bu ticari ilişkilerin kapsamı, Roma Barışı (Pax Romana) döneminde kentin Eyalet başkentliği statüsüne kavuşması ile doğal ve korunaklı limanı aracılığıyla olmuştur.

Resim 101: *Lykion* olarak isimlendirilen seramiklerden örnekler

Resim 102: Roma İmparatorluk Döneminde Patara'nın ticaret yaptığı bölgeler (E. Dündar)

